Kıyısız? Hitit İmparatorluğu ve Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz Ticaret Ağları

MÜGE DURUSU-TANRIÖVER

Geç Tunç Çağı (GTÇ) ticari faaliyetler bakımından son derece hareketli bir dönem olmuştur.[1] Özellikle MÖ on dördüncü ve on üçüncü yüzyıllarda Akdeniz'de birbirine bağlı bir ticaret ve değiş tokuş ağı oluşmuştu. Her ne kadar Akdeniz için bağlantısallık ya da değiş tokuş yeni olgular olmasa da, bu Geç Tunç Çağı ticaretinin ölçeği ve örgütlenme düzeyi Doğu Akdeniz için yepyeni bir zirve noktasıydı. Merkezlerden ziyade sınırlar tarafından yönlendirilen alım satım faaliyetleri, Doğu Akdeniz kıyılarında gerçekleştiriliyor, ardından da ticari mallar büyük siyasi aktörlerin çekirdek bölgelerine kara ya da nehir yoluyla taşınıyordu.

Hitit İmparatorluğu'nun görünürde bu ağda yer almaması, Geç Tunç Çağı üzerine çalışanların zihinlerini uzun süre kurcalamıştır. Şüphesiz ki Hitit İmparatorluğu, bu çağın imparatorlukları ve bölgesel krallıklarından oluşan ligin en önemli oyuncularından biriydi. Amarna Mektupları'nda sıklıkla yer bulan Hititlerin kral ve kraliçelerinin Ahhiyawa, Mısır ve Mitanni krallıklarının yanı sıra Ugarit, Emar ve Kargamış vasal devletleri ile yazışmalar yaptığını biliyoruz. Hititler, Mısır ve Mittanni ile girdikleri askeri mücadelelerden zaferle çıkmış ve güneyde Babil'e kadar ilerlemişlerdir. Metinler üzerinden değerlendirildiğinde, Hitit İmparatorluğu'nun Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'in birbiriyle sıkı bağlar kurmuş üyelerinden biri olduğu görülür.

Ne var ki, metinlerde görülen bu bağlantısallık malzeme kültüründe karşılık bulmaz. Eric Cline, 1990'ların başında elde bulunan kanıtlar üzerinden Ege ve Doğu Akdeniz'in geri kalanı arasındaki tüm ticaret objelerini incelemiş ve veri setindeki Ege'deki arkeolojik alanlarda yaklaşık olarak MÖ 1700–1390 yıllarına tarihlenen 149 yabancı obje tespit edebilmiştir. Bu objelerden yalnızca dördü Anadolu menşeli olarak sınıflandırılmıştır.[2] Aynı durum, GTÇ'nin ikinci yarısında da görülür ve Ege'deki 516 yabancı obje arasında Anadolu'ya ait olduğu tespit edilenlerin sayısı yalnızca sekizdir.[3] Cline'ın kitabının yayımlandığı 1994 yılından bu yana, söz konusu sayılarda bazı artışlar görülmüş olsa da, materyal bulgu açısından genel tablo değişmemiştir. Anadolu'yu Geç Tunç Çağı'nın uluslararası ticaret sahnesinde yeterince göremiyoruz. Ticari faaliyetlere dair görünürlüğünün nispeten zayıf olması, Akdeniz çalışmalarında denize kıyısı olmayan, izole bir Hatti görüntüsü çizmiştir. Eric Cline, Hatti'nin Miken eserlerine karşı bir ambargo bile uygulamış olabileceği fikrini ortaya atmıştır—çünkü bu durum karşılıklı olup yabancı eserlere Hitit merkez bölgesinde de pek rastlanmamaktadır.[4] Bu fikrin dayanak noktası, yukarıda da bahsi

1 Alexis Wick, Alexis Rappas ve Matthew Harpster'a bu derlemeye ve bu derlemeye vesile olan sempozyuma katkıda bulunmam adına beni davet ettikleri için teşekkür ederim. Bu makalenin önceki taslağına yönelik yapıcı eleştirileri için, ismi açıklanmayan hakeme ve de Felipe Rojas'a minnettar olduğumu belirtmek isterim.

2 Eric H. Cline, *Sailing the Wine-Dark Sea: International Trade and the Late Bronze Age Aegean* (Oxford: BAR, 1994), 13.

3 Cline, *Sailing the Wine-Dark Sea*, 15. Bu iki sayıya gemi batıklarındaki buluntular dahil edilmemiştir.

4 Eric H. Cline, "A Possible Hittite Embargo against the Mycenaeans," *Historia* 40, no. 1 (1991): 1–9.

geçen Hattuşa arşivlerinin ticaret ve tüccarlara dair tek tük atıflar içermesi ve ekonomiye dair belgelerin genel olarak azlığıdır.

Metinlerin bolluğu ve materyal bulgunun neredeyse yok denecek kadar azlığına dair bu iki dünya birbiriyle nasıl bağdaştırılabilir? Aşağıda, öncelikle Hitit ekonomisi ve ticaretine dair kısa bir inceleme yapacağım. Amacım, bu konulara ait mevcut metinsel kanıtların, özel tüccarlar ve onların devletten bağımsız faaliyetleri hakkında çıkarımlar yapmaya pek uygun olmayan, devlet kontrolündeki bağlamlardan geldiğini göstermektir. Ardından okuyucunun dikkatini, Hatti adına pazara girmiş olabilecek, arkeolojik kayıtlarda izine kolaylıkla rastlanmayan organik ve ham maddeler gibi diğer maddi varlık ve malzeme kültürü formlarına çekmek istiyorum. Son olarak, geniş ölçekte "kıyısız" bir Anadolu ve özel ölçekte "kıyısız" bir Hitit İmparatorluğu algısını oluşturan bazı akademik önyargıların bulunduğunu öne sürüyorum. Burada iki ana noktaya odaklanacağım: Birincisi, Hitit maddi kültürü neredeyse sadece başkent Hattuşa ve komşuları üzerinden tanımlanmıştır. Bu durum, Hitit kimliği tanımlanırken Akdeniz kıyısındaki güney bölgelerde yaşayan çeşitli toplulukların göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bahsi geçen topluluklar, Hitit İmparatorluğu'nu Akdeniz'in kalanına bağlayan uzun mesafe ticaret ağları kurmuşlardır. Bu görüşü, Kizzuwatna'daki (Kilikya) kentlerden gelen maddi veriler üzerine kısa bir değerlendirmede bulunarak destekliyorum. İkinci olarak, Anadolu'nun, özellikle de Orta Anadolu Platosu'nun çorak ve neredeyse ıssız bir dünya olduğuna dair Erken Modern Dönem önyargılarının, bu bölgelere yönelik akademik araştırmaların sayısı arttıkça antik geçmişe yansıtılması konusunu ele alıyorum. Sonuç olarak, Hitit İmparatorluğu'nu merkezi kentlerinin ötesinde bir yapı olarak yeniden tanımlamanın ve denize kıyısı olmayan bir Anadolu varsayımını çürütmenin, kabul edilenden çok daha fazla su ile etkileşim içinde olan ve suya bağımlı bir Hitit İmparatorluğu görüntüsü çizebileceğini ileri sürüyorum.

Hatti'de Ekonomi ve Ticaret

Hitit dünyasında ticaret ve ekonomiye ilişkin birincil ve ikincil kanıtların etraflı bir incelemesi bu çalışmanın kapsamının dışında olsa da,[5] Hitit belgelerinde ticarete ve tüccarlara yapılan atıfların seyrekliğine özellikle dikkat çekmek istiyorum. Bazı araştırmacılar bunun kanıtların taraflı doğasından kaynaklandığını önermiş, ekonomik belgelerin çoğunlukla balmumu kaplı ahşap tabletler üzerine yazıldığını öne sürmüşlerdir.[6] Bu tür tabletler çivi yazılı arşivlerdeki atıflardan bilinmektedir, ancak tahtadan yapılmış objelerin Anadolu'daki arkeolojik kayıtlarda günümüze kadar ulaşması çevresel koşullar nedeniyle son derece nadir görülen bir durumdur. Geç Tunç Çağı'na tarihlenen Uluburun batığında bulunan iki adet ahşap diptik, gemiye mallarını yüklemiş olan Doğu Akdeniz ülkelerinin herhangi birine ait olabilir.[7] Ancak, diptiklerden birinin üzerinde yapılan inceleme, söz konusu tahtanın kaynağının Türkiye'nin güneyi ile Suriye'nin kuzeyine özgü bir şimşir türü olduğunu ve büyük olasılıkla Amanos Dağları'ndan geldiğini ortaya koymuştur.[8] Sonuç olarak, ekonomik belgelerin bulunmayışı, geçici olarak malzeme kültürüne ait bir obje grubunun arkeolojik olarak korunama-

5 Güncel bir genel değerlendirme ve ilgili kaynakça için, bkz. Jörg Klinger, "Hittite Economics," *Handbook Hittite Empire: Power Structures*, ed. Stefano de Martino (Berlin: De Gruyter, 2022), 605–47.

6 Harry A. Hoffner, "Some Thoughts on Merchants and Trade in the Hittite Kingdom," *Kulturgeschichten: Altorientalistische Studien für Volkert Haas zum 65. Geburtstag*, ed. Thomas Richter, Doric Prechel ve Jörg Klinger (Saarbrücken: Saarbrücker Druckrei und Verlag, 2001), 180.

7 Bunlar arasında Miken, Hitit, Mezopotamya (Kassit, Asur ve Mitanni), Levant, Mısır ve Kıbrıs eserleri yer almaktadır. Christopher M. Monroe, *Scales of Fate: Trade, Tradition, and Transformation in the Eastern Mediterranean, ca. 1350–1175 BCE* (Münster: Ugarit-Verlag, 2009), 233–34.

8 Peter Warnock ve Michael Peddleton, "The Wood of the Ulu Burun Diptych," *Anatolian Studies* 41 (1991): 107–10; Monroe, *Scales of Fate*, 236.

mış olmasıyla açıklanabilir; ancak, bunu kanıtlayan somut deliller yalnızca Uluburun'da elde edilen diptiklerle ve çivi yazılı arşivlerde yer alan "tahta tablet kâtipleri" (^{LÚ}DUB.SAR.GIŠ) atıflarıyla sınırlıdır.[9] Arşivlerde bahsi geçen bu kâtiplerin, özel olarak ekonomiyle ilişkili tabletler oluşturmakla görevli olup olmadıkları da kesin değildir. Balmumuyla kaplı ahşap tabletler, kuruduktan sonra üzerlerinde değişiklik yapılamayan kil tabletlerin aksine sundukları esneklik sebebiyle, düzeltilmesi ve güncellenmesi gerekebilen envanter listelerinin oluşturulmasında özellikle tercih edilmiş olabilirler.[10]

Horst Klengel daha önce Hitit tüccarlarının doğrudan krala bağlı olduğunu ve uzun mesafe ticaretin kraliyet tekelinde olabileceğini öne sürmüştü.[11] Ayrı ve özel bir tüccar sınıfının var olup olmadığı bile tartışılmaktadır.[12] Örneğin tuzun çıkarılması, dağıtımı ve taşınması gibi detayları içeren metinler, tüm aşamaların doğrudan kraliyet kontrolü altında olduğunu göstermektedir. Kraliyetin tuz üzerindeki kontrolünün Eski Hitit döneminden itibaren var olduğu kayıtlara geçmiş ve arazi bağış belgelerinde tuz stoklarından bahsedilmiştir. Yeni Krallık dönemindeyse tuz kaynaklarına Tarhuntassa ile yapılan sınır müzakerelerinde değinilmiştir.[13]

Bu aşamada sorulması gereken soru, mevcut metinsel kanıtların Hatti'nin iç ve dış ticaret faaliyetlerini tümüyle yansıtıp yansıtmadığıdır. Ben yansıtmadığı görüşündeyim. İmparatorluğun merkezinden elde edilmiş Geç Tunç Çağı belgeleri, Hitit topraklarının farklı açılardan yönetilmesi üzerine bilinçli şekilde oluşturulmuş arşivlerden günümüze ulaşmıştır ve neredeyse tamamı devlet bağlamlarından gelmektedir.[14] Hitit merkez bölgesinde yapılan kazılarda, Kuzey Suriye ve Levant kentlerindeki kazıların aksine özel arşivlere henüz rastlanmamıştır. Hatta "Ura tüccarları" olarak bilinen bir grubun varlığı, neredeyse sadece Ugarit'te ortaya çıkarılan belgelerden bilinmektedir.[15] Ugarit'te saray arşivlerinin yanı sıra büyü, kült ya da ticari faaliyetler gibi belirli bir tema etrafında toplanan belgeleri içeren daha küçük ve özel arşivler de bulunuyordu.[16] Kraliyetin etki alanı dışında gelişen olayları kaydeden bu tür özel arşivlerin Orta Anadolu'da bulunmaması nedeniyle, Hitit dünyasındaki ticaret hakkında bildiklerimizin ağırlıklı olarak kralın ve kraliyet sarayının doğrudan kontrol ettiği ve fayda sağladığı ticari faaliyetlere ilişkin olduğunu ve bu nedenle de ticari faaliyetlerin tamamını kapsamadığını ileri sürüyorum.[17]

Hititlerde tüccarların var olduğu ve ticaretin kesintisiz devam ettiği önermelerini kabul edecek olursak, o halde neden bu faaliyetleri ortaya koyan sağlam bir maddi kanıt külliyatına rastlayamadığımız sorusu gündeme gelmektedir. Olası açıklamalardan biri, Anadolu'nun ağırlıklı olarak, arkeolojik kayıtlarda izine ulaşması neredeyse imkânsız olan organik mallar

9 Doris Symington, "Late Bronze Age Writing-Boards and Their Uses: Textual Evidence from Anatolia and Syria," *Anatolian Studies* 41 (1991): 113.

10 Symington, "Late Bronze Age Writing-Boards," 118.

11 Horst Klengel, "Handel und Kaufleute im hethitischen Reich," *Altorientalische Forschungen* 6 (1979): 77.

12 Hoffner, "Some Thoughts on Merchants and Trade," 181.

13 Antonio Carnevale ve Giulia Torri, "The Production of Salt in the Hittite Period and its Trade in Central and Northeastern Anatolia," *Journal of Near Eastern Studies* 81, no. 2 (2022): 312–13.

14 Çivi yazılı tabletler ve tablet parçaları şimdiye kadar Hattuşa (Hititçe yazılı kaynaklarının büyük çoğunluğunun ortaya çıkarıldığı yerleşim), Alaca Höyük, Kayalıpınar, Maşat Höyük, Ortaköy ve Oymaağaç'ta ve az sayıda olmak üzere diğer bazı yerleşimlerde bulunmuştur: Jörg Klinger, "The Hittite Writing Traditions of Cuneiform Documents," *Handbook Hittite Empire: Power Structures*, ed. Stefano de Martino (Berlin: De Gruyter, 2022), 99. Bu tabletlerin büyük çoğunluğu devlet arşivlerinden gelmektedir.

15 Bu metinlerin genel bir değerlendirmesi için, bkz. Monroe, *Scales of Fate*, 194–96.

16 Gregorio del Olmo Lete, *The Private Archives of Ugarit: A Functional Analysis* (Barselona: Edicions e la Universitat de Barcelona, 2018), 9–11.

17 Benzer şekilde "tek taraflı bir izlenim"den bahseden bir diğer kaynak için, bkz. Klinger, "Hittite Economics:" 635, n. 112.

gibi malzemeler temin etmiş olmasıdır. Ticaret hacminin gıda maddesi ya da baharat gibi organik ürünlerden oluşan bölümü, tüm Akdeniz için bir tartışma konusu olmuştur. Knapp, 1990'ların başına kadar elde edilmiş arkeolojik ve metinsel kanıtların bir sentezini yaparak, organik malların Geç Tunç Çağı Akdeniz ticaretinde önemli bir rol oynadığını, ancak bu mallara olan talebin sabit ya da homojen olmayıp değişen koşulların organik mallar için farklı mobilite örüntüleri oluşturduğunu öne sürmüştür.[18] Örneğin, Uluburun batığında terebentin reçinesi ile dolu yaklaşık 120 adet Kenan amphorası keşfedilmiştir. Bu gelişme, reçinenin Geç Tunç Çağı'nda ticareti yapılan organik malzemelerden biri olduğunu ortaya koymuştur.[19]

Son dönemdeki çalışmalar Hatti'nin servet ekonomisi ile işlediğini önermiştir. Temel ürünlere dayalı finansman modeli, tüm geçim kalemlerinin bir araya getirilmesi ve bunların yeniden dağıtımı faaliyetlerini yönetmek ister. Servet ekonomisi modeli ise, değerli hammaddeleri ve bunlardan imal edilen ürünleri kontrol etmeye çalışır; bu da, yönetimin depolaması ve yönetmesi gereken hacim miktarı başına çok daha büyük bir kâr elde edilmesi demektir.[20] Hitit devleti, ticaretin çeşitli kademelerinde faaliyet göstermekteydi; yüksek hacimli temel ihtiyaç malları birincil üretim düzeyinde kontrol edilirken (hasadın vergilendirilmesi vb.), ikincil ürünlerin (yani hammaddenin aksine bitmiş ürünlerin) ve prestij eşyalarının mobilitesi, yani ticareti devlet tarafından yönetilmekteydi.[21] Bu prestij eşyalarının çoğu, arkeolojik olarak izi zor sürülen malzemelerden üretilmiştir, çünkü bu malzemeler ya organiktir ya da eritilip yeniden işlenen metallerdir.

Burada metallere ve metalürji bilimine özellikle değinmek gerekir. Hitit gücü, pekiştiği ilk günlerden itibaren Anadolu'daki zengin metal kaynaklarının kontrolü ile yakın bir ilişki içindeydi. Ancak, Anadolu metallerinin Tunç Çağı ticaret ağlarında sahip olduğu rol, onyıllardır tartışılan bir konudur.[22] Uluburun batığında bulunan kalay üzerine yakın zamanda yapılan bir analiz, kargodaki kalayın üçte ikisinin Anadolu'da Toros Dağları boyunca uzanan kaynaklardan, kalan üçte birinin ise Özbekistan ve Taci-

18 A. Bernard Knapp, "Spice, Drugs, Grain and Grog: Organic Goods in Bronze Age East Mediterranean Trade," *Bronze Age Trade in the Mediterranean*, ed. Noël H. Gale (Jonsered: P. Åströms Förlag, 1991), 52.

19 Cheryl Haldane, "Direct Evidence for Organic Cargoes in the Late Bronze Age," *World Archaeology* 24, no. 3 (1993): 352–53.

20 Marcella Frangipane, "Different Models of Power Structuring at the Rise of Hierarchical Societies in the Near East: Primary Economy Versus Luxury and Defense Management," *Development of Pre-State Communities in the Ancient Near East: Studies in Honour of Edgar Peltenberg*, ed. Diane Bolger ve Louise C. Maguire (Oxford: Oxbow Books, 2010), 84; James Burgin, "Aspects of Religious Administration in the Hittite Late New Kingdom," (Doktora tezi, University of Chicago, 2016), 84–91; Theo van den Hout, "Hittite Society, Economy, and Rituals," *Orient* 55 (2020): 4–5; James Burgin, *Studies in Hittite Economic Administration Volume 1* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2022), 73–99.

21 Burgin, *Hittite Economic Administration*, 90.

22 Bu tartışmanın en hararetli bölümünü James Muhly ve Aslıhan Yener arasında geçen ve güney ile güneydoğu Anadolu'da yer alan kalay kaynaklarının Erken Tunç Çağı'nda kompleks bir metal endüstrisinin oluşumuna katkıda bulunup bulunmadığı sorusu etrafında şekillenen tartışma oluşturur. Yener, kalayın elde edilip işlenmesinin Toroslardaki kaynakları da içeren çok merkezli bir uğraş olduğunu savunurken, Muhly başlıca aktörleri Anadolu'nun dışındaki yerlerde aramıştır. James D. Muhly, "Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Metallurgy," *American Journal of Archaeology* 89, no. 2 (1985): 275–91; James D. Muhly, "Early Bronze Age Tin and the Taurus," *American Journal of Archaeology* 97, no. 2 (1993): 239–53; Ernst Pernicka, G. A. Wagner, James D. Muhly ve O. Öztunalı, "Comment on the Discussion of Ancient Tin Sources in Anatolia," *Journal of Mediterranean Archaeology* 5, no. 1 (1992): 91–98; K. Aslıhan Yener vd., "Kestel: An Early Bronze Age Source of Tin Ore in the Taurus Mountains, Turkey," *Science* 244, no. 4901 (1989): 200–3; Aslıhan K. Yener ve Pamela B. Vandiver, "Tin Processing at Göltepe, an Early Bronze Age Site in Anatolia," *American Journal of Archaeology* 97, no. 2 (1993): 207–38; K. Aslıhan Yener ve Pamela B. Vandiver, "Reply to J. D. Muhly, 'Early Bronze Age Tin and the Taurus'," *American Journal of Archaeology* 97, no. 2 (1993): 255–62; K. Aslıhan Yener, *Domestication of Metals: The Rise of Complex Metal Industries in Anatolia* (Boston: Brill, 2000).

kistan'daki Orta Asya kaynaklarından geldiğini göstermiştir.[23] Bu, sadece tek bir gemi batığında yaklaşık 650 kg ağırlığında Toros Dağları'ndan gelme kalay olduğunu göstermektedir.[24]

Sonuç olarak, Hitit İmparatorluğu'nun deniz ticareti ağlarına dair elimizdeki metinsel ve maddi kanıtların daha yakından incelenmesi gerekmektedir. Kralın bu meselelerdeki rolünü ve sağlayacağı menfaati ön plana çıkaran metinsel kanıtlar, neredeyse yalnızca devlet arşivlerinden gelmekteyken; maddi kanıtlar arasında izleri günümüze kadar ulaşabilmiş organik, işlenmemiş ve geridönüştürülmüş madde bulunmaz. Bunların da ötesinde, Hitit olmayı tanımlarken Orta Anadolu'nun Kızılırmak yayı içinde kalan kısmına ayrıcalık tanıyan, indirgeyici ve dar bir bakış açısını benimsediğimizi öne sürüyorum. Şimdi, yaklaşık 500 yıllık tarihi boyunca Hitit devletine dahil edilen çeşitli bölgelere daha fazla önem ve rol atfederek bunu nasıl telafi edebileceğimizi ele alacağım.

Hititleri Merkez Bölgesinin Ötesinde Tanımlamak

Hitit siyasi gücü ilk olarak MÖ on yedinci yüzyılın ortalarında Orta Anadolu'da, özellikle de Kızılırmak yayı içinde yer alan bölgede pekişmiştir. Hitit devleti, siyasi hayatının oldukça erken bir döneminde bu merkezin dışına çıkmıştır. Orta Tunç Çağı'nın sonunda (I. Hattuşili'nin hükümdarlığı döneminde), devletin ilk müdahalede bulunduğu bölgelerden biri Kizzuwatna (Kilikya) olmuştur. Soli Höyük'teki sur duvarında[25] ve Kinet 15C, Yumuktepe VIII ve Tarsus A IV tabakalarındaki standart ve bezemesiz kaplarda[26] görüldüğü üzere, Orta Anadolu'ya özgü kaplar ve mimari özellikler MÖ on altıncı–on beşinci yüzyılda Kizzuwatna'da zaten mevcuttu. Kizzuwatna toprakları, MÖ on beşinci yüzyılın son yıllarındaki bağımsız döneminin ardından, MÖ on dördüncü yüzyılın başlarında kralları Šunaššura ile imzalanan bir anlaşmayla Hitit İmparatorluğu'na katılmıştı ve böylece Kilikya'yı bir sıçrama tahtası olarak kullanan Hititlerin Levant ve Kuzey Suriye'ye doğru daha saldırgan bir şekilde yayılma süreci başlamıştı.[27] Kizzuwatna, aralarında Zamantı Nehri Vadisi'nin de bulunduğu, Toros Dağları'ndan geçen karayolu güzergâhlarıyla Orta Anadolu'ya bağlanmaktaydı. Zamantı güzergâhı, imparatorluğun daha sonraki yüzyıllarında Hitit krallarının yanı sıra prensler ve devlet yetkilileri tarafından Taşçı, Hanyeri, İmamkulu ve Fraktin mevkilerine inşa ettirilen bir dizi açık hava anıtıyla belirginleştirilmiştir. Anıtlar, söz konusu bağlantının önemini koruduğunu göstermektedir.[28] Bu ana güzergâhın anıtlarla vurgulanmış olması, Kizzuwatna ile olan bağlantının Hititlerin düşünce dünyasında siyasi, fiziksel ve zihinsel olarak ne kadar önem taşıdığına tanıklık eder.

Her iki dönemde de, Orta Anadolu'nun Kizzuwatna üzerinde ani ve hissedilir bir etkisi ol-

23 Wayne Powell vd., "Tin from Uluburun Shipwreck Shows Small-Scale Commodity Exchange Fueled Continental Tin Supply across Late Bronze Age Eurasia," *Science Advances* 8, no. 3766 (2022).

24 Uluburun'daki kalayın ağırlığının daha önce bir ton olarak hesaplandığı ve bulunan 10 ton bakıra karşılık geleneksel 1:10 oranı gereği 11 ton tunç elde edilebileceği belirtilmişti: bkz. Cemal Pulak, "The Cargo of Copper and Tin Ingots from the Late Bronze Age Shipwreck at Uluburun," *Anatolian Metal I*, ed. Ünsal Yalçın (Bochum: Deutsches Bergbau-Museum, 2000), 138–40. Christopher Monroe, "Sunk Costs at Late Bronze Age Uluburun," *BASOR* 357, no. 1 (2010): 23.

25 Remzi Yağcı, "A Grave at Soli Höyük from the Hittite Imperial Period," *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı: Euergetes*, ed. İnci Delemen, Sedef Çokay-Kepçe, Aşkım Özdizbay ve Özgür Turak (Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2008), 1217.

26 Mirko Novák ve Susanne Rutishauser, "Kizzuwatna: Archaeology," *Hittite Landscape and Geography*, ed. Mark Weeden ve Lee Z. Ullmann (Leiden: Brill, 2017), 140.

27 Ekin Kozal ve Mirko Novák, "Alalakh and Kizzuwatna: Some Thoughts on the Synchronization," *Overturning Certainties in Near Eastern Archaeology: A Festschrift in Honor of K. Aslıhan Yener*, ed. Çiğdem Maner, Mara T. Horowitz ve Allan S. Gilbert (Leiden: Brill, 2017), 300–1.

28 Alvise Matessi, "The Ways of an Empire: Continuity and Change of Route Landscapes across the Taurus during the Hittite Period (ca. 1650–1200 BCE)," *Journal of Anthropological Archaeology* 62 (2021): 8–10.

duğu görülmektedir. Artık sonlandırılmış olan Kinet Höyük kazılarının başkanı Marie-Henriette Gates'e göre bu dönüşüm, Orta Tunç Çağı'na ait yerel boyalı kapların yerini Orta Anadolu geleneğine ait yeni tip bezemesiz kapların ve formların alması nedeniyle Kilikya bölgesinin büyük bölümünde hızlı bir şekilde gerçekleşmiş gibi durmaktadır.[29] Kinet'teki buluntu topluluğunda Orta Anadolu'dan gelen bezemesiz kapların hâkimiyeti söz konusudur. Daha MÖ on altıncı yüzyılın ortalarında, yani Kinet Periyot 15'te yer alan seramik formları ve teknolojileri, Hitit merkezinin gelenekleriyle aynı çizgiye gelerek standartlaşmıştır.[30] Standartlaşma o kadar kapsamlı olmuştur ki, "Orta Tunç Çağı'na ait servis kapları, sofra takımları ve boyalı içki kaplarının tüm izlerini silmiş ve bunların yerine Hitit yemek geleneklerini yerleştirmiştir."[31] Šunaššura Antlaşması sonrasında gerçekleşen, Orta Anadolu ile Kizzuwatna arasındaki ikinci etkileşim dalgasında, Kilikya'da yer alan daha fazla sayıdaki yerleşim, imparatorluğun seramik, mimari yapı ve metin üretimi alanına dahil olmuştur. Mersin'deki Soli yerleşiminde MÖ on dördüncü ve on üçüncü yüzyıllara tarihlenen birçok işlik ve anıtsal yapı tespit edilmiştir. Bu mimari bağlamlarda, üzerlerinde Luvice hiyeroglif yer alan bir adet bulla, bir küp kulpu üzerine basılmış bir mühür baskısı ve çeşitli tek renkli kaplar ile Kırmızı Parlak Çark Yapımı Seramik (RLWmW) örnekleri bulunmuştur.[32] Tarsus'un Geç Tunç Çağı IIA tabakalarında (y. MÖ 1425–1200), önceki dönemlerde nadiren görülen Orta Anadolu geleneklerine göre üretilmiş bezemesiz kaplar, buluntu topluluğunun en baskın parçası haline gelmiştir.[33]

Kolonyal etkileşimlerin tümünde görüldüğü gibi, Orta Anadolu'nun Kizzuwatna üzerindeki hâkimiyeti de tek yönlü olmamıştır. Kizzuwatna'da Hitit egemenliği artarken, bu bölge de Orta Anadolu'da önemli bir yer edinmeye başlamıştır. İmparatorluğun en parlak döneminde Hattuşa'da Kilikya ile güçlü bağları olan bir kraliyet hanedanı hüküm sürmüştür. MÖ on üçüncü yüzyılda yaşamış Kraliçe Puduhepa ise sürekli olarak sahip olduğu Kizzuwatna kökenlerinden bahsetmiştir. Kraliçe olmadan önce Kizzuwatna'da rahibelik yapan Puduhepa, Hitit dini ve kültünün sürekli bir biçimde sistematize edilmesi için çabalamış ve Kilikya'daki dini unsurları merkeze taşımıştır.

Öte yandan, Kilikya yerleşimleri aynı zamanda özgün gidişatlarını korumuştur. Kinet Höyük'te pişirme kaplarının yerel üretim metotları varlığını sürdürmüştür.[34] Tarsus-Gözlükule'de yapılan arkeometrik analizler, Hititlere ait bezemesiz kapların yerel olarak üretildiğini ve böylece yerel işlikler ile Orta Anadolu yerleşimleri arasında bir etkileşim olduğunu göstermiştir.[35] Mersin-Yumuktepe'de bulunan çapraz çizgi bezemeli kırmızı boyalı çömlekler, Geç Tunç Çağı II dönemi boyunca Orta Anadolu bağlantılı düz kaplarla birlikte varlıklarını sürdürmüştür.[36] Soli'deki MÖ on üçüncü yüzyı-

29 Marie-Henriette Gates, "2009 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)," *32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, ed. A. Naci Toy, Haydar Dönmez ve Ömer Ötgün (Ankara: Allâme, 2011), 187.

30 Sena Baskın, "LBA I Ceramics from Kinet Höyük Period 15. A Statistical Assessment of the Cross-Regional Standardization of Hittite Ceramics in Late Bronze Age Anatolia" (Yüksek Lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 2022).

31 Marie-Henriette Gates, "The Hittite Seaport Izziya at Late Bronze Age Kinet Höyük (Cilicia)," *Near Eastern Archaeology* 76, no. 4 (2013): 229.

32 Yağcı, "A Grave at Soli," 1217.

33 Steve Karacic, Matthew Jameson ve Arlo B. Weil, "A Burning Issue: Firing Temperatures and the Production of Late Bronze Age Pottery from Tarsus-Gözlükule, Turkey," *Journal of Archaeological Science: Reports* 9 (2016): 600

34 Baskın, "LBA I Ceramics from Kinet," 124.

35 Steven Karacic, "Archaeology of Hittite Imperialism and Ceramic Production in Late Bronze Age IIA Tarsus-Gözlükule, Turkey" (Doktora tezi, Bryn Mawr College, 2014), 36–37.

36 Éric Jean, "The Cross-Hatched Red Painted Pottery Tradition at Mersin-Yumuktepe," *Late Bronze Age Painted Pottery Traditions at the Margins of the Hittite State. Papers Presented at a Workshop Held at the 11th ICAANE (München 4 April 2018) and Additional Contributions,* ed. Federico Manuelli ve Dirk Paul Mielke (Oxford: Archaeopress, 2022), 131.

la tarihlenen yerleşim içi (intramural) bir urne tipi kremasyon gömüsünde yerli ve yabancı objelerden oluşan bir dizi gömü hediyesi bulunmuştur.[37] MÖ on üçüncü yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir bulla, gömünün unvanında kılıç/hançer imgesi yer aldığı için büyük olasılıkla subay olan Parnapi adında bir kişiye ait olduğunu göstermektedir.[38] Üzerinde yazı bulunmayan, skarabe biçimindeki Mısır çıkışlı muska ve Kıbrıs Beyaz Astar II tipi süt kâsesine ait çok küçük bir parça gibi uluslararası kökenli eşyalar gömüde yer almıştır. Burada ayrıca bir adet boncuk ile tunç bir iğnenin bulunması, Anadolu'daki Geç Tunç Çağı gömü geleneğiyle örtüşmektedir.[39] Parnapi'nin kremasyon gömüsü için Kıbrıs, Mısır ve Anadolu coğrafyalarıyla bağlantılı objelerin tercih edilmesi önemlidir. Bu objeler, aile yadigârları olmaları ya da Parnapi'nin iyi bağlantılara sahip kozmopolit bir birey olduğunu bilinçli bir biçimde ortaya koymak istemesi gibi pek çok farklı şekilde yorumlanabilir. Ancak tüm bu değerlendirmeler, Soli'nin bu eserlerin elde edilebilmesini mümkün kılacak ölçüde köklü bağlantılara sahip bir yer olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Özetle, Kilikya yerleşimlerinden ele geçen maddi buluntular, bu yerleşimlerin Hitit İmparatorluğu'nun etki alanına son derece iyi entegre olduklarını ve Hititlerin materyal kültürüne dair uygulamaların hangi yönlerini benimseyeceklerini seçmede aktif bir rol oynadıklarını göstermektedir. Aynı zamanda, Soli'de de açıkça görüldüğü gibi, bu yerleşimlerin birçoğu deniz bağlantılarını sürdürmüştür. Hitit İmparatorluğu'nun merkezini katı bir şekilde Orta Anadolu olarak tanımlamayı bırakır ve Kizzuwatna'nın da Kızılırmak yayındaki yerleşimler kadar "Hitit'in merkezinde" olduğunu kabul edersek, Geç Tunç Çağı ticaret ağlarına entegre olmuş ve suyla çok daha fazla temas halinde bir Hatti görmeye başlarız. Böyle bir bakış açısı, Akdeniz ve Eski Batı Asya çalışmalarında baskın olan Anadolu'yu Doğu Akdeniz'in geri kalanının çeperinde görme yönündeki eğilimi terk etmeyi gerektirecektir. Böylece değinmek istediğim son noktaya, yani çorak (Orta) Anadolu'ya dair Erken Modern Dönem tasvirlerinin, bu coğrafyayı nasıl da Akdeniz'in çeperinde kalan bir bölge olarak konumlandırdığına geliyoruz. Köklerini Orta Anadolu platosundan aldığı düşünülen Hititler, bu orantısız biçimde olumsuz olan bakış açısından payını almış tarihi örneklerden biridir.

Çorak bir Dünya

On dokuzuncu yüzyılda Türkiye'yi ziyaret eden seyyahların anlatılarına hızlıca bir göz attığımızda, Orta Anadolu'ya dair hâkim algının, Batı Anadolu ile tezat oluşturacak şekilde, çorak bir dünya imgesi olduğunu görürüz. Örneğin, John Anthony Cramer'in 1832 yılında yayımlanan *A Geographical and Historical Description of Asia Minor* adlı çalışmasında İyonya, Lidya ve Karya'dan "ılıman iklim" ve "olağanüstü verimlilik" özelliklerine sahip bölgeler olarak bahsedilmektedir. Bu özelliklerin tam zıttı, "toprağın verimsizliğinden dolayı neredeyse terk edilmiş" olarak betimlenen Frigya ve Galatya'nın (her ikisi de Orta Anadolu'dadır) geniş bir bölümünde görülür.[40]

Sir William Mitchell Ramsay'in 1890 yılında basılan *The Historical Geography of Asia Minor* [Küçük Asya'nın Tarihi Coğrafyası] adlı kitabında daha da olumsuz bir anlatım yer almaktadır:

> Asya ve Avrupa arasında bir köprü gibi uzanan Küçük Asya yarımadası, tarihin başından beri Doğu ve Batı arasında savaş alanı olmuştur. (…) Küçük Asya'nın büyük bir kısmı, deniz seviyesinden 900 ilâ 1500 metre yükseklikteki bir platodan oluşur ve bu platoyu düşük rakımlı kıyı arazisi çevreler. Bu plato, Orta Asya'nın devamı gibi-

37 Yağcı, "A Grave at Soli Höyük," 1217–18.

38 Ali Dinçol ve Belkıs Dinçol, "Neue hethitische Siegelabdrücke aus den Ausgrabungen von Soli und aus der Privatsammlung Halûk Perk," *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı: Euergetes*, ed. İnci Delemen, Sedef Çokay-Kepçe, Aşkım Özdizbay ve Özgür Turak (Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2008), 383–84.

39 Yağcı, "A Grave at Soli Höyük," 1217–21.

40 John Anthony Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor* (Oxford: University Press, 1832), 9–10.

> dir: Uçsuz bucaksız, hareketsiz ve de sıkıcı. Ege Denizi'nin batı kıyıları coğrafi şekil bakımından çok çeşitlidir: Oldukça girinti ve çıkıntıya sahip olan kıyı şeridinde denizin karaya sokulduğu uzun koylar ve belirgin burunlar dönüşümlü olarak sıralanır.
>
> Plato, bu açıdan da batı kıyısıyla aynı ölçüde kuvvetli bir tezat oluşturmaktadır. Aladağlar'dan batıya doğru uzanan plato, çoğunlukla hafif engebeli geniş düzlüklerden oluşmaktadır. Manzara, genellikle tekdüze ve durgundur; hatta Frigya'nın dağları bile özgür bir ruh barındırmıyor gibidir. Her tarafa melankolik bir hava hâkimdir, ancak zihni bir süre sonra Yunan dünyasının parlak ve renkli manzarasından bile daha güçlü bir şekilde ele geçiren bir çekicilikten de yoksun değildir. Uzun ve sert kışı ile kısa ama sıcak yazı arasında görülen güçlü zıtlık ve verimliliği tamamen ne zaman veya ne kadar süre yağacağı tahmin edilemeyen yağmurlara bağlı olan topraklar, bölge sakinlerinin zihinlerine insanın önemsizliğini ve doğanın gücüne olan bağımlılığını işlemiştir. Aynı hava, platonun efsanelerinde ve dininde de gözlemlenebilir. Efsaneler her zaman kederlidir—tarlada orakçılar tarafından öldürülen Lityerses, tanrı Apollon tarafından derisi yüzülen Marsias, çeşmede boğulan Hilas—hepsi de hayatlarının baharında ve yeteneklerinin zirvesinde ölürler. Ancak Ege kıyılarının manzarası, Yunanistan'ın kendisi gibi parlak ve renklidir. Denizi ve burnu, keskin sarp dağları ve derin bereketli vadileriyle tezat oluşturan bu geçişlerde, monotonluktan ya da melankoliden eser yoktur. (…) Yaşama ve harekete geçmeye yönelik teşviklerin bu denli yoğun olduğu bir yerde ölüm düşüncesi var olamaz.
>
> Bu sebeple plato her yönden Doğu ile Batı arasında bir sınır bölgesi, Doğu ve Avrupa ruhu arasında bir savaş meydanı olarak nitelendirilir. Bu büyük mücadele fikri, İlyada'nın zaman içindeki gelişimini şekillendiren ve Herodot'un destansı tarihine rengini veren belirleyici bir ilkeydi.[41]

Bu üç paragrafta (her biri ayrı bir tarihyazımı makalesine konu olabilecek) çok sayıda sorun bulunmaktadır, ancak ben üç tanesine dikkat çekeceğim: Anadolu'nun sadece Orta Plato olarak tanımlanması, bir köprü olarak görülmesi ve çeşitli peyzaj unsurlarına ilişkin yapılan öznel ve olumsuz değerlendirmeler.

Öncelikle, Ramsay Anadolu'yu yalnızca merkezdeki platodan ibaret saymaktadır. Bu durum, Anadolu'yu Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük bölümünün üzerinde yer aldığı yarımada olarak tanımlayan ve sadece İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kuzeybatıda kalan bölümünü bu çerçevenin dışında bırakan günümüz Türkiyesi'nin mevcut bakış açısıyla taban tabana zıttır. Çağdaş arkeoloji uygulamalarında daha geniş olan bu tanım benimsenmektedir. Örneğin Gregory McMahon ve Sharon Steadman, *Oxford Handbook of Ancient Anatolia* için yazdıkları giriş bölümünde, belirsizliğin sadece güneydoğu ve doğu sınırında bulunduğunu, diğer tüm yönlere gidildiğinde denize ulaşana kadar katedilen toprakların Anadolu olarak kabul edildiğini çok açık bir şekilde ifade etmektedir: "Anadolu'nun kuzey, batı ve güneybatı sınırları çok nettir. Olağanüstü uzun kıyı şeridiyle Karadeniz, Marmara Denizi, Ege ve Akdeniz'e erişim imkânı bulunur. Doğu ve güneydoğu sınırlarını tanımlamak ise biraz daha güçtür."[42] Anadolu'nun tanımını daha geniş ele alan bu bakış açısı, homojen bir Türkiye Cumhuriyeti fikrinin milliyetçi iddialarını geçmişe yansıtma ve çeşitli topluluklar arasında geçmişte yaşanan çatışma ve gerilimleri göz ardı etme tehlikesini taşımaktadır.[43] Bu engin coğrafyanın "antikçağda hiçbir zaman (kültürel ya da siyasi olarak) bütünleşik olmadığını" ve hem zaman hem de mekân içinde değişen

41 William M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor* (Londra: John Murray, 1890), 23–24.

42 Gregory McMahon ve Sharon Steadman, "Introduction: The Oxford Handbook of Ancient Anatolia," *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10,000–323 BCE)*, ed. Gregory McMahon ve Sharon Steadman (Oxford: Oxford University Press, 2011), 4.

43 Felipe Rojas, *The Pasts of Roman Anatolia: Interpreters, Traces, Horizons* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), 5.

ittifakları ve toplulukları barındırdığını kabul etmek gerekir.[44] Orta Anadolu'nun Kızılırmak yayı içerisinde kalan kısmı, Hitit döneminin bazı bölümlerinde topografik, coğrafi, siyasi ve kültürel olarak bu birimlerden biri olarak tanımlanabilirken, başka hiçbir antik dönemde böyle bir tanımlama geçerli olmayacaktır. Dolayısıyla Ramsay'in Anadolu'yu Orta Plato olarak tanımlaması döngüsel bir argümandır: Buna göre, Anadolu ıssız ve melankolik bir coğrafyadır, bu nedenle Akdeniz ve Ege kıyıları ile Kuzey Anadolu veya Torosların yemyeşil dağ manzaraları gibi geniş alanlar dışarıda bırakılarak yarımadanın yalnızca bu ifadeye uyan kısımları Anadolu olarak adlandırılabilir.

İkinci nokta, yani Ramsay'in Anadolu'yu doğu ile batı arasında yer alan bir köprü olarak nitelendirmesinin de Anadolu'yu nasıl tanımladığımız üzerine birtakım etkileri olmuştur. Anadolu'nun Avrupa'yı Asya'ya bağlayan bir köprü olarak görülmesinden yalnızca Ramsay sorumlu değildir çünkü bu benzetme, bugün hâlâ yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Köprü metaforu, antikçağ bağlamlarında kullanıldığında, Anadolu'yu bir araf, tarafsız bir eşik bölgesi, kendisine doğru genişlemeyi başaran güç tarafından doldurulmayı bekleyen bir boşluk olarak konumlandırmakta ve böylece Anadolu topluluklarını sistematik olarak kendi seslerinden ve tarihteki yerlerinden mahrum bırakmaktadır. Aslında, Ramsay'in Orta Plato'yu doğu ile batı arasında devamlı olarak sembolik bir savaşın yaşandığı bir sınır bölgesi olarak okuması, bu coğrafyaya yakıştırılan bu tür bir boşluğu dile getirmektedir. Köprü metaforunun, konumuz özelinde, Anadolu'nun farklı türdeki su geleneklerinin içinde nasıl konumlandığıyla ilgili olduğunu öne sürmek istiyorum. Yunanistan ve Roma'nın yükselttiği *batı*, sırasıyla Ege ve Akdeniz'le olan etkileşimleri ve bu denizler üzerindeki hâkimiyetleriyle iç içe geçmiş gibi görünen siyasi hırsları ve kültürel kimlikleriyle denizci bir yapıya sahipti. Mezopotamya, Mısır ve Hindistan'ın temsil ettiği *doğu* ise Dicle, Fırat ve Nil nehirleri ile İndus Vadisi etrafında şekillenmişti. Anadolu, diğer bir deyişle aradaki "köprü", tanımı gereği ikisinin de özelliklerine sahip olamazdı, çünkü bir köprünün iki yakayı birleştirebilmesi için bunlardan farklı olması gerekir. Bu demektir ki, köprü ile uçlarından herhangi biri arasında benzerlik varsa, benzerlik taşıyan bu yerler otomatik olarak köprünün bir parçası olamaz. Böylece Batı Anadolu, Ege kıyıları nedeniyle batının bir parçası olurken; Güneydoğu Anadolu, Mezopotamya'nın bir bölümü kabul edilerek doğunun bir parçası haline gelmekte, güney ve kuzey kıyıları ise Akdeniz ve Karadeniz'in deniz bağlantılarına dahil edilmektedir. Bu şemaya göre, "köprü" ve dolayısıyla "Anadolu" aslında sadece Orta Plato'dan ibarettir. Döngüsel argümanı bir tam tura tamamlayacak olursak, platonun bu işi layığıyla yerine getirebilmesi için izole, nötr ve monolitik bir kütle olarak ele alınması gerekir.

Son olarak, Ramsay devamlı yeryüzü şekillerini Ege'dekilerle kıyaslayarak küçümsemekte ve Frigya dağlarının özgürlüğün ruhuna sahip olmadığı gibi nitel yargılarda bulunmaktadır. Orta Anadolu'daki bir dağın bastırılmışlık duygusuna sahip olabileceğine inanmayı reddediyorum. Geç Tunç Çağı Anadolusu'ndaki Kaşka topluluklarını düşünelim: Bu topluluklar, varoluşlarını dağlarda yaşamaya borçlu gibi görünüyorlar. Kuşkusuz, peyzajlara baktığımızda bir şeyler hisseder ve hayal ederiz. Peyzajın bizde uyandırdığı bu güçlü duygusal tepki, böylesine çağrışım yüklü olmalarını açıklıyor. Ancak, bir peyzajda gördüğümüz şeyin özgürlük mü yoksa boyun eğme mi olduğu, peyzajın kendisi ile ilgili değil, ona bakan kişinin deneyimleri, kültürel referans çerçevesi ve öncelikleri ile ilgilidir. Keith Basso, *Wisdom Sits in Places* adlı ufuk açıcı çalışmasında, peyzaja olan bağlılığın ve ona ait derin bilginin peyzajla olan ilişkiyi nasıl değiştirebileceğine dair güçlü örnekler sunmaktadır. Basso'nun örnekleri, Arizona'nın Batı Apaçi topluluklarından geliyor: Bu topluluklar mevkilere, *Su açık bir haznede çamurla yatıyor* gibi zihinsel imgeleri çağrıştıran isimler veriyor. Bugün bitki örtüsünün kapladığı eski bir kaynak olan *Yılan'ın Suyu*, önceden kayalarının altına yılanların yuva yaptığı etkin bir

44 Ömür Harmanşah, *Place, Memory, and Healing: An Archaeology of Anatolian Rock Monuments* (Londra: Routledge, 2015), 6.

pınardı. Topluluk üyeleri su almak için buraya gelir ve bereketi için pınara şükranlarını sunarlardı.[45] Geçmişe ait bu bereketli pınar hikâyesi, özellikle kavurucu sıcağın olduğu bir yaz gününde *Yılan'ın Suyu*'nun bağlamından ve hikâyelerinden habersiz bir ziyaretçinin gözünde, artık bugünkü kurak peyzajla zıtlık içindedir.

Basso'nun *Yılan'ın Suyu* tasviri, Orta Anadolu manzaralarıyla ilk kez karşılaşan on dokuzuncu yüzyıl seyyahlarını anlamak için iyi bir karşılaştırma yapma fırsatı sunuyor. Bu tür seyahatlerin çoğu yaz aylarında yapılmış olmalıdır—örneğin Ramsay 1886, 1887 ve 1888 yazlarının çoğunu Anadolu'da seyahat ederek geçirdiğini belirtmektedir.[46] Orta Anadolu, yazları sıcak ve kuraktır; diğer mevsimlerdeyse canlı ve muazzam bir akiferi besleyen bol miktarda yağış almaktadır. On dokuzuncu yüzyılda seyyahlar, çok gür ama görünmez bir su kütlesinin üzerinde uzanan bir coğrafyadan geçiyorlardı. Örneğin, ücra ve çorak gibi görünen Hattuşa, yerüstü sularının mevsimsel olarak kuruduğu dönemlerde bile, çeşitli kuyular aracılığıyla tüm yıl boyunca bol miktarda suya erişebiliyordu.[47] Hitit kültü ve ritüellerinin çeşitli su unsurlarıyla ilişkili olan canlı dünyası, Hititlerin topraklarını hiç de kurak bir yer olarak görmediklerini ortaya koymaktadır.[48]

Elbette ki Orta Anadolu'nun yemyeşil tropik bir orman olduğunu öne sürmüyorum. Kuşkusuz Orta Plato, Anadolu'nun kıyı kesimlerinden son derece farklıdır. Ancak burası, on dokuzuncu yüzyıl seyyahlarının bize düşündürdüğü gibi çorak ve ıssız bir dünya da değildir. Bugün buna inanmak geçmişe göre daha zor olabilir, çünkü geçtiğimiz yüzyılda Türkiye'nin birçok kenti, Devlet Su İşleri'nin sıtmayı önlemek için büyük su kaynaklarını kurutmasından, belediyelerin altyapı projelerine yol inşa etmek için tüm nehir yataklarını yeraltına gizlemesine kadar uzanan bir dizi müdahaleyle sistematik olarak kurutuldu. Örneğin, Ankara'nın nehirleri, sürekli artan nüfusa hizmet vermek adına üzerlerinden yol geçmesi için sistematik olarak yeraltına gömülmüştür. Ancak Kavaklıdere, Bülbülderesi veya Bentderesi gibi yer adlarıyla kentin kolektif belleğinde hâlâ varlıklarını sürdürmektedir.[49] Esas endişe verici olan, sömürgeci ve oryantalist söylemlerle beslenen asimetrik güç ilişkileri çerçevesinde, yaz aylarında doğunun egzotik topraklarına uzun seyahatler yapabilen Avrupa'nın ayrıcalıklı seçkinlerine ait, kurutulmuş bir peyzaja dikkat çeken bu tür yanlı ifadelerin, onu inşa edenlerin görünürlüklerinin de etkisiyle, Anadolu'nun başlıca temsil biçimlerinden biri haline gelmiş olmasıdır.

Sonuç

Hitit çalışmaları yapan veya bu çalışmalarla ilgilenen bizler bu durumdan ne tip çıkarımlarda bulunabiliriz? Bu makalede, Akdeniz arkeolojisinde yaygın olduğunu düşündüğüm önyargıları ele aldım: Hitit İmparatorluğu'nun, ağırlıklı olarak çağının uluslararası sistemine bağlı olmayan Orta Anadolu yerleşimleri üzerinden tanımlanması, Erken Modern Dönem'in önyargılarını beraberinde getirerek, Hatti'nin çorak toprakların izole bir imparatorluğu olarak görünmesine yol açıyor. Son zamanlarda Hitit İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinde yürütülen arkeolojik projelerin sayısının artmasının bu tabloyu sorgulamayı ve değiştirmeyi sürdüreceği ve bizi Hatti topraklarının coğrafi ve kültürel ufkunu genişletmeye teşvik edeceği konusunda umudumu koruyorum. Ancak yine de Hitit İmparatorluğu'nun peyzajlarını kendi koşulları dahilinde değerlendirebilmek için yapıl-

45 Keith H. Basso, *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1996), 14–15.

46 Ramsay, *Historical Geography*, 3.

47 Andreas Schachner, "Hattusa and its Environs: Archaeology," *Hittite Landscape and Geography*, ed. Mark Weeden ve Lee Z. Ullmann (Leiden: Brill, 2017), 37.

48 N. İlgi Gerçek'in bu kitaptaki makalesine bakınız.

49 Mehtap Yılmaz ve Özge Yalçıner Ercoşkun, "Ankara'da Ulaşım Sistemlerinin Altında Kalan Dereler: Bentderesi Örneği," *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (2020): 1–10.

ması gereken daha çok iş var. Bu yazıyı cevaplar yerine sorularla sonlandıracağım: Anadolu nedir? Onu nasıl tanımlarız? Onu nasıl araştırırız? Anadolu'yu Akdeniz'in bir parçası olarak ama aynı zamanda limanları, kıyıları ve nehirlerinin yanı sıra bozkırları, ovaları ve dağlarıyla kendine özgü koşullarında nasıl ele almaya başlayabiliriz? Bu derlemenin ortaya çıkmasını sağlayan sempozyumun özetinden hareketle, Anadolu'nun dağlarına, ovalarına ve platolarına yabancılaşmadan, onun akışkan tarihinin hakkını nasıl verebiliriz?